

Методи етнологічних досліджень.

Основні тематичні напрями сучасної етнологічної науки у контексті вивчення суспільних процесів формують предметну сферу вивчення етногеографії, етнодемографії, етносоціології та етнополітології.

Вивчення загальної кількості різних етнічних спільнот, що проживають на тій чи іншій території, визначення їх питомої ваги в усьому населенні, а також аналіз особливостей розселення етнічних груп (форм та характеру територіального розміщення), виявлення просторових форм взаєморозташування етнічних груп та характеру міграційних процесів передусім властиве етногеографічним науковим працям. В географічних дослідженнях неодмінно застосовуються методи, які традиційно пов'язуються з історичною географією [1, с.108-109, 3].

Метод історико-географічних зрізів полягає у вивченні вузлових моментів у розвитку досліджуваного об'єкта, при проходженні яких відбувалися якісно нові зміни основних його характеристик. Історико-географічні зрізи можуть бути компонентними та інтегральними. За допомогою перших вивчаються окремі сторони досліджуваного об'єкта, другі ж передбачають комплексне дослідження об'єкта. Необхідною умовою при проведенні історико-географічного зрізу є одночасне дослідження взаємовідносин різних компонентів об'єкта та їх зіставлення, тобто використання *методу синхронного аналізу*. Щоб пов'язати різночасові зрізи й визначити тенденції розвитку об'єкта за увесь історичний період, застосовується *діахронний аналіз*.

Окремо слід згадати картографічний метод [4; 6, с.115]. Картографування власне етнічного складу міського населення найчастіше залежить від його співвідношення з етнічним складом навколишньої сільської місцевості та від мети картографування.

Оскільки найчастіше основним джерелом відомостей про етнічний склад населення є матеріали переписів населення, то для їх аналізу обов'язково використовують найрізноманітніші математичні та статистичні методи: табличний метод, аналіз рядів динаміки, метод індексів тощо. Суть цих методів детально описана в працях зі статистики, соціології, демографії [8].

Особливістю методичного набору застосовуваного в етнодемографічних дослідженнях є його надзвичайна різноманітність, що пов'язана з інтердисциплінарним характером самої етнічної демографії [5]. Вчені - етнодемографи у своїх наукових студіях спираються на методологічні принципи, методи і прийоми розроблені етнографією, демографією, статистикою, математикою, географією, соціологією, психологією та іншими науками.

Метод повздовжнього аналізу полягає у вивченні частоти демографічних змін (народження, шлюб, смерть та ін.) у житті етнічної

спільноти у різні часові періоди (протягом життя одного чи декількох поколінь).

Метод поперечного аналізу означає вивчення цієї частоти у різних груп етносу (за статтю, віком, соціальним становищем), але в один календарний період (наприклад, на час проведення конкретного перепису населення).

Когортний метод є способом вивчення етнодемографічних процесів за якого їх описують та аналізують у когортах, тобто сукупностях людей (представників одного етносу) котрі одночасно увійшли в однаковий демографічний стан (народились, одружились чи померли в один рік).

Метод потенційної демографії з'явився порівняно недавно і відображає принципово новий підхід до вивчення демографічних процесів в етнічному середовищі, коли демографічні процеси виражаються не кількістю демографічних подій що сталися, а так званим демографічним потенціалом – середньою або очікуваною тривалістю майбутнього життя.

Метод стандартизації демографічних коефіцієнтів дозволяє, порівнюючи етнодемографічні характеристики різних когорт чи етнічних груп, виключати несуттєві для дослідження відмінності у їх складі.

Метод демографічного моделювання застосовується в етнодемографії через неможливість здійснити так званий "чистий" експеримент - реально змодельовати етнодемографічний процес. Найбільш розповсюдженими моделями є моделі *стаціонарного населення* та *стабільного населення*, а також *метод демографічних таблиць*. Стабільне населення розглядають як "закрите", тобто таке, що не знає міграційних процесів. Стаціонарне населення розуміють як таке стабільне населення чисельність якого є сталою, а коефіцієнт приросту дорівнює нулю.

Методи демографічного прогнозування дають можливість оцінити значення і роль тих чи інших компонентів зміни етносу порівнюючи їх вплив на чисельність та структуру етнічної групи у майбутньому. Серед цих методів найбільшого розповсюдження набули метод *пересування за віком* та *метод компонентів*. Перший з них застосовується при обрахуванні чисельності етнічної групи на майбутнє (на перспективу), а метод компонентів полягає в окремому прогнозуванні основних демографічних показників етносу (народжуваності, смертності тощо) на майбутнє.

Етнічна демографія, особливо в останні десятиліття, широко застосовує у власних дослідженнях *методи етнографії*. Одним із найчастіше застосовуваних етнодемографічних методів етнографії є *порівняльно-історичний*. Це спосіб дослідження, котрий дає змогу шляхом порівняння виявляти загальне й особливе у розвитку народів, а також причини цих подібностей чи розбіжностей. Залежно від конкретних пізнавальних цілей та мети дослідження нині застосовуються переважно три види історичних порівнянь: історико-типологічне (вивчення етнічних явищ, що у процесі розвитку набули схожих ознак); історико-генетичне (вивчення явищ котрі мають спільне коріння, генетичний зв'язок); історико-дифузійне (вивчення явищ, що набули схожих ознак у наслідок етнокультурних контактів).

Близьким до порівняльно-історичного є *типологічний метод*. Він застосовується як універсальний засіб упорядкування величезного емпіричного та статистичного матеріалу. Метою його застосування є виявлення усієї сукупності однопорядкових, подібних за природою явищ, компонентів чи складових.

Дослідження цілісної сутності явищ та складових процесу етнічного відтворення через аналіз його структурних компонентів здійснюється за допомогою *методу компонентного аналізу*. Він передбачає виявлення всіх існуючих зв'язків між усіма компонентами з наступним визначенням серед них основоположних, важливих, а також другорядних - таких, що несуттєво впливають на процес відтворення етносу.

Окремі випадки не дозволяють встановити загальні закономірності етнодемографічного процесу, вони виявляються лише в масі таких випадків. Саме тому обрахування сум демографічних подій обумовлює широке застосування в етнічній демографії *статистичних методів*. Будучи самостійною наукою статистика в етнічній демографії відіграє роль одного з основних методів дослідження, формуючи у цій якості одну з основних частин етнодемографії – *етнічну статистику*.

Особливості етнодемографічних процесів визначають і необхідність застосування *математичних методів*. Часто етнодемографія має справу з процесами зростання чисельності етнічних груп або навпаки, з процесами їх депопуляції. Тому чисельність етносу чи окремої його когорти розглядається як змінна величина.

В етнодемографічних дослідженнях широкого розповсюдження набули *графічні методи*. Особливе місце серед графічних методів посідає *демографічна сітка*. Вона дозволяє, за допомогою геометричних побудов, отримати числові значення окремих етнодемографічних величин, що не піддаються безпосередньому підрахунку, а також обрахувати основні характеристики демографічних процесів у поколінні та проаналізувати їх перебіг у часі.

Останнім часом все ширше застосування в етнодемографії отримали *картографічні методи*. За допомогою картографічних методів проводиться порівняння демографічних процесів та етнічних когорт окремих територій.

У зв'язку з поглибленням уявлень про природу етносу та механізм етнічного відтворення, а також роль соціальних чинників у демографічних та політичних процесах всередині етнічної групи останнім часом у відповідних наукових дослідженнях набувають розповсюдження *соціологічні методи*. Загалом застосування в етнологічних дослідженнях методичної бази соціології інтенсифікується й розвитком етносоціології [7]. У зазначеному контексті найбільшого розповсюдження у практиці етнодемографів, етносоціологів та етнополітологів набули: *опитування, аналіз документів та спостереження*.

Переважно етнополітологічними методами наукових досліджень можна вважати наступні:

Світ-системний аналіз, сутність якого полягає у погляді на світ як на цілісну систему і аналізі її функціонування протягом останніх 500 років, тобто з часів переходу людства до індустріального суспільства.

Етнологічний підхід, який почав широко застосовуватись в західній науці десь з кінця 1950-х рр. Він базується на переконанні, що людство поділено приблизно на чотири-десять тисяч етносів, що цей поділ є природним і найбільш давнім.

Етносоціологічний метод, в основі якого лежить положення про те, що одним з головних суб'єктів історичного розвитку людства є і, мабуть, довго ще будуть етнонаціональні спільноти, які, і це слід особливо підкреслити, складаються із окремих осіб і соціальних груп (класів, прошарків, страт тощо), із спільними і окремими особливими інтересами та цінностями .

Етноісторичний підхід, що є одним із досить поширених у західній та й вітчизняній етнополітологічній науці. Він передбачає аналіз етнічних та етнополітичних процесів, з одного боку, протягом всієї історії людства та окремих його етносів, а з іншого - на конкретно-історичному етапі їх розвитку.

Етнодержавологічний підхід, який виходить із постійної взаємодії етнонаціональних спільнот і держави і є конче потрібним при виробленні стратегії й тактики національно-державного будівництва та розробці і впровадженні в життя державної концепції етнонаціональної політики взагалі, і зокрема в Україні.

Етнотехнологічний підхід, який дозволяє виявити залежність етнополітичних процесів в залежності від розвитку засобів і технологій виробництва і озброєння.

Етноекологічний підхід, в основі якого лежить переконання у тому, що врятування людства і кожного етносу потребує кардинального поліпшення екологічної ситуації в окремих країнах, регіонах і на всій планеті і, що ніхто так не зацікавлений і не здатний до боротьби за відтворення екологічно-безпечних умов свого існування, як етнонаціональні спільноти.

Метод багатовимірної сутнісно-змістовної типологізації і періодизації, який полягає у виявленні просторових і часових комбінацій різних проявів етнополітичного життя. Цей метод особливо корисний при дослідженні процесів етногенезу, націогенезу, національно-державного будівництва, а також при класифікації націй і націоналізму тощо.

Етнополітологічний метод, головні підвалини якого полягають у розумінні й визнанні того, що: етноси і політика є реально існуючими, унікальними, багатовимірними і суперечливими феноменами.

Універсальним є *етнофілософський підхід*, який ґрунтується на визнанні того, що у кожній етнонаціональній спільноті є не тільки і не

стільки спільні погляди на оточуючий нас світ, скільки власне, особливе, специфічне світосприймання та розуміння свого власного місця і ролі у цьому світі.

Слід зазначити, що тільки комплексне залучення і творче використання усіх груп дослідницьких методів дозволить науковцям всебічно аналізувати всю сукупність етнонаціональних процесів, що характеризують суспільство на різних етапах його історичного розвитку.

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – Москва: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Вступ до етнополітології: науково-навчальний посібник / О.В. Картунов. – К., 1999. – 300 с.
3. Лозинський Р. Напрямки та методи етногеографічного дослідження міського населення // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис.- Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. - Випуск 2 (10). - С.76-80.
4. Наулко В. І. Карта сучасного етнічного складу населення Української РСР.– К.: Наукова думка, 1966.
5. Основы этнодемографии. - М.: Наука, 1994. – 253 с.
6. Проблемы этнической географии и картографии. – Москва: Наука, 1978. – 168 с.
7. Соціологія: матеріали до вивчення курсу соціології. – Рівне: УДУВГП, 2003.- 245с.
8. Шаблій О. І. Теоретичні і методичні проблеми розвитку етнічної географії України // Сучасні проблеми географії населення в Україні. – Луцьк, 1993. – С.190–200.